

Історія, що не поступається
культовому роману
«Убити пересмішника»

Б'ЯНКА МАРАЇС

МУГИКАЙ,

ЯКЩО

НЕ ЗНАЄШ

СЛІВ

Роман, який доводить,
що життя не поділяється
лише на чорне та біле.

USA Today

 Vivat
ВИДАВНИЦТВО

Історія, що не поступається
культовому роману
«Убити пересмішника»

Б'ЯНКА МАРАЇС

МУГИКАЙ,

ЯКЩО

НЕ ЗНАЄШ

СЛІВ

Роман, який доводить,
що життя не поділяється
лише на чорне та біле.

USA Today

 Vivat
ВИДАВНИЦТВО

BIANCA MARAIS

HUM IF YOU
DON'T
KNOW
THE WORDS

Б'ЯНКА МАРАЇС

МУГИКАЙ,
ЯКЩО
НЕ ЗНАЄШ
СЛІВ

Харків

2020

2021

ISBN 978-966-982-612-1 (epub)

Жодну з частин даного видання
не можна копіювати або відтворювати в будь-якій формі
без письмового дозволу видавництва

Серія «Художня література»

Перекладено за виданням:

Marais, Bianca. *Hum If You Don't Know the Words* / Bianca Marais. — New York : G. P. Putnam's Sons, 2017. — 432 p.

Переклад з англійської *Марії Пухлій*

Дизайнер обкладинки *Рената Куртвелієва*

Електронна версія створена за виданням:

Мараїс Б.

М25 Мугикай, якщо не знаєш слів / Б'янка Мараїс ; пер. з англ. М. Пухлій. — Х. : Віват, 2020. — 416 с. — (Серія «Художня література», ISBN 978-966-942-826-4).

ISBN 978-966-982-171-3 (укр.)

ISBN 978-0-399-57506-8 (англ.)

Літо 1976 року, Південна Африка, апартеїд. Робін — дев'ятирічна дівчинка із заможної білої родини. Колір її шкіри — перепустка в щасливе майбутнє. А тим часом темношкіра вчителька Б'юті ледь зводить кінці з кінцями і має лише одне право — вижити. Несподівано місто накриває хвиля протестів проти політики апартеїду. Утративши найближчу рідню, дівчинка й учителька випадково опиняються в одному будинку в Йоганнесбурзі. Героїням випаде разом пройти шлях правди і спокути й усвідомити, що колір шкіри нічого не означає. Важить лише душа. А вона не має кольору...

УДК 821(71)

© Bianca Marais, 2017

© ТОВ «Видавництво «Віват»», видання українською мовою, 2020

Присвячую Морні, своїй любій Старій Шкапі, а також Юніс, Пуленг і Номтандазо, які показали мені: сегрегацією можна розділити людей, але не їхні серця, бо любов не зважає на колір і здатна подолати будь-які перешкоди

Розділ перший

Робін Конрад

13 червня 1976 року. Боксбург, Йоганнесбург, Південна Африка

Я з'єднала останні дві лінії поля для гри в класики й намалювала в горішньому квадратику велику десятку. Мені аж дух перехопило від того, що я написала, скільки років мені виповниться наступного дня народження, бо всі знали: діставшись віку, що записується двозначним числом, людина перестає бути дитиною. Шматочок зеленої крейди, який я позичила без відома тата з його табло для підрахунку очок у дартсі, був такий малий, що, довершуючи своє творіння, я аж подряпала пальці об бетон на під'їзній доріжці.

— Ось, готово. — Я відступила й оглянула свою роботу. Як завжди, засмутилася, бо те, що я створила, вийшло не таким хорошим, як я собі уявляла.

— Воно ідеальне, — оголосила Кет, бо, як завжди, прочитала мої думки й спробувала мене заспокоїти, поки я не змила поле, засумнівавшись у собі.

Я всміхнулася, попри те що на її думки не дуже зважала: мою сестру-близнючку легко було вразити будь-чим, за що я бралася.

— Ти перша, — мовила Кет.

— Гаразд.

Я витягнула з кишені бронзову монетку в півцента й потерла її на щастя, а тоді підкинула в повітря з нігтя великого пальця. Монетка описала дугу й закрутилася, виблискуючи на сонці, а коли нарешті приземлилася на перший квадратик, я кинулася вперед, жадаючи пройти поле за рекордний час.

Я зробила три ходи, перш ніж монетка вискочила з квадратика під номером 4. Тут і мала закінчитися моя черга, та я швидко глянула на Кет, а вона тим часом відволіклася на гагедаша 1, що здійняв гвалт на сусідському даху. Поки вона не встигла помітити мою помилку, я

повернула монетку на місце носакон парусиного черевика й поскакала далі.

— Ти чудово просуваєшся! — гукнула Кет за кілька секунд, повернувшись назад і помітивши мої успіхи.

Підбадьорена її оплесками й підтримкою, я пострибала ще швидше й не помітила вчасно, що в мене розв'язався один шнурок.

Я зашпорталась об нього, ледве пройшовши останній квадратик, і гепнулася навколінки, обідравши шкіру об шерехатий бетон. Я закричала: спершу злякавшись, а потім — від болю, і за мить почула кроки, а відтак у себе перед очима побачила мамині сандалі. На мене впала її тінь.

— О господи, тільки не це. — Мама потягнулася донизу й різко зіп'яла мене на ноги. — Яка ж ти незграбна. І в кого ти така вдалася?

Коли я повернула скривавлене коліно так, щоб їй було видно, вона зацокала язиком.

Кет, яка сиділа навпочіпки біля мене, скривилася, побачивши гравій, що застряг у рані. Від сліз у мене защипало в очах, але я знала, що повинна стримати їх, щоб вони не потекли, бо інакше мама буде незадоволена.

— Зі мною все гаразд. Нічого страшного.

Я видушила із себе кволу усмішку й обережно підвелася.

— Ох, Робін, — зітхнула мати. — Ти ж не плакатимеш? Тобі ж відомо, яка ти негарна, коли плачеш.

Вона кумедно скосила очі й скривила лице, підкріплюючи свої слова, а я видушила із себе смішок, що його вона так хотіла почути.

— Не плакатиму, — запевнила я. Плач на доріжці перед будинком, просто під носом у сусідів, був би непростимим переступом: моя мама дуже переймалася чужою думкою й очікувала того самого від мене.

— Хороша дівчинка.

Вона всміхнулася і нагородила мене за сміливість поцілунком у маківку.

Насолоджуватися похвалою було ніколи. Ранок перетнула трель телефонного дзвінка, і один із останніх моментів ніжності в нашому з мамою житті враз добіг кінця. Вона кліпнула, і тепло в її очах перетворилося на роздратування.

— Попроси Мейбл, щоб вона тебе підчистила, гаразд?

Щойно вона зникла за дверима чорного ходу на кухню, як я почула пхінкання, опустила погляд і побачила, що Кет плаче. Дивлячись на сестру, я завжди мовби дивилась у дзеркало, але тієї миті здавалося, ніби дзеркало між моїм відображенням і мною прибрали, тож я бачила не своє віддзеркалення, а саму себе.

Біда, викарбувана на скривленому личку Кет, була моєю бідою. У її блакитних оченятах бриніли мої сльози, а її пухка нижня губка тремтіла. Кожному, хто бодай раз засумнівався у справжності емпатії між близнюками, досить було побачити, як моя сестра страждає за мене, щоб щиро повірити в це явище.

— Годі плакати, — прошепотіла я. — Хочеш, щоб мама обізвала тебе рюмсою?

— Але ж це, мабуть, боляче.

Якби ж то це було так очевидно нашій мамі.

— Йди до нашої кімнати, щоб вона тебе не побачила, — сказала я, — і виходь лише тоді, як тобі стане краще.

Я заправила їй за вухо пасмо каштанового волосся.

Вона шморгнула носом і кивнула, а тоді побігла до будинку, схиливши голову. За хвилину я пішла за нею й, зайшовши на кухню, побачила нашу служницю Мейбл, яка мила посуд після сніданку. На ній була полиняла м'ятно-зелена форма (робоча сукня, надто тісна для її пухкої фігури, гудзики якої ледве сходилися на грудях) з білим фартухом і дук² на голові.

Мама теревенила по телефону в їдальні, говорячи тим безтурботним, щасливим голосом, яким розмовляла лише з однією людиною — зі своєю сестрою Едіт. Я не стала їй заважати: знала, що, коли попрошу дозволу поговорити з тіткою, мені скажуть або не лізти в розмови дорослих, або аж так не шаленіти від звучання свого голосу.

— Мейбл, поглянь, — мовила я, піднявши коліно й тішачись із того, що сьогодні не одна з небагатьох неділь, коли в неї вихідний.

Побачивши кров, Мейбл відсахнулась, а її руки підлетіли до рота, розбризкуючи мильну воду.

— Йо! Йо! Йо! Мені дуже шкода! — вигукнула вона так, ніби особисто спричинила мої страждання.

На мене ця тирада подіяла краще за всі пластирі на світі, миттю вгамувавши біль.

— Сідай. Я повинна поглянути. — Скривившись, вона на мить уклякла на місці, але, хутко оговтавшись, оглянула подряпину і сказала: — Візьму аптечку.

Через сильний акцент це слово вона вимовляла як «оптечка», і воно дало мені насолоду, як давала їй і вся «мейблівська» англійська. Я була в захваті від того, що в її вустах звичайні англійські слова здавалися схожими на якусь геть іншу мову, і думала, чи говорять так само її діти (з якими я ніколи не зустрічалась і які цілорічно жили у Кваква).

Мейбл дістала аптечку з шафки для посуду і знову стала навколішки, щоб обробити садно; на тлі її смаглявої шкіри ватний тампон білів особливо яскраво. Вона змочила його помаранчевим засобом для дезінфекції, а тоді приклала до рани, щоразу, як я силкувалася відсахнутися від нього через пекучий біль, бурмочучи втішливі слова:

— Даруй, люба! Йо, вибач, гаразд? Я майже закінчила. Майже, майже. Ти смілива дівчинка.

«Ти смілива діфчинка».

Я насолоджувалась її пильною увагою й дивилася, як вона дмухає мені на коліно, чудуючись із того, як її лоскітний подих якимось дивом полегшує біль. Вирішивши, що подряпана шкіра достатньо чиста, Мейбл наліпила на неї величезний пластир і вщипнула мене за щоку.

— Цьом, цьом, цьом. — Вона вкрила моє лице поцілунками, прицмокуючи губами, і я затамувала подих, готуючись побачити, чи діжду-таки сьогодні поцілунку в губи. Її губи дійшли аж до мого підборіддя, а тоді повернулися до чола. — Тепер усе гаразд!

— Дякую!

Я швидко обняла Мейбл і знову подалася надвір, а щойно я дісталася до дверей чорного ходу, мене покликав батько.

— Веснянко! — Він сидів у шезлонгу біля переносного брааю ³, який поставив на сонці посеред бурого моріжка. — Принеси своєму стариганові пива.

Я знову чкурнула всередину й відчинила холодильник, із якого дістала пляшку «Castle Lager». Відкривачкою я орудувала невміло, тож лінолеум на підлозі оббризкало піною, та я не зупинилася, щоб її

витерти. Коли я дременула геть, Мейбл запихкала, проте я знала, що вона витре піну без жодних скарг.

— Готово, — сказала я й віддала ще пінисту пляшку батькові, а той одразу загасив нею полум'я, що здійнялося вище бар'єру довкола решітки.

— Саме вчасно, — промовив він і кивком запросив мене сісти в шезлонг біля себе.

Батько дивився на мене мерехтливими блакитними очима, що прикрашали гарне обличчя, майже геть сховане за густим волоссям. Хвилясті біляві кучері спереду спадали йому на брови, а ззаду були довгі й прикривали комірець його сорочки. Ще він відростив собі довгі бакенбарди, що лише трохи не доходили до його пишних вусів. Цілувати батька завжди було лоскотно, і мені страшенно подобалося відчувати, як його щетинясте лице торкається моєї шкіри.

Я сіла, і тато вручив мені щипці для брааю, неначе передаючи якусь святиню. Він серйозно кивнув, і я кивнула у відповідь, показуючи, що визнаю це передання влади. Тепер над м'ясом орудувала я.

Коли я нахилилася до диму, що здіймався з грилю, батько всміхнувся, а тоді глипнув на пластир у мене на коліні.

— Знову воювала, Веснянко?

Я кивнула, і він засміявся. Тато часто жартував, що має сина в тілі доньки. Особливо йому подобалося розповідати, як я у п'ять років прийшла додому зі свого першого та єдиного уроку балету з подертими колготками і скривавленою ногою. Коли він запитав мене, що я утнула на уроці танців, я зізналася, що поранилася, падаючи з дерева, на яке залізла, аби сховатися від учительки. Він оглушливо зареготав, а мама насварила мене — мовляв, я марную їхні гроші.

Тато мав би навчати вправлятися з брааєм не мене, а сина. Якщо він і почувався ошуканим через те, що син у нього так і не народився, то ніколи про це не говорив і завжди, коли тільки міг, заохочував мене до хлопчачої поведінки.

Зате Кет була чутливою дитиною й багато в чому моєю цілковитою протилежністю. А ще вона гидувала сирым м'ясом. Тато нізащо не став би навчати її тонкощів ідеального приготування м'яса чи того, як тримати кулак, відправляючи когось у нокаут, або схопити й повалити людину, як у регбі.

— Гаразд, тепер поверни ворс ⁴. Підсунь щипці під кільця й переверни їх усі відразу, бо інакше буде казна-що. Добре. Тепер посунь відбивні вбік, бо пересмажаться. Жир треба підсмажувати, а не палити.

Я ретельно виконувала батькові вказівки й зуміла приготувати м'ясо так, щоб його задовольнити. Коли ми закінчили, я понесла смаженю на пательні до столу, що його накрила для нас Мейбл у вимощеному кам'яною плиткою патію. Часниковий хліб, картопляний салат і кукурудза вже стояли там, прикриті сіткою від мух, якою я часом послуговувалась як фатою, граючи у шпигунку під личиною нареченої.

— Скажи матері, що ми готові, — промовив батько, сівши. Він сумнівався, що велетенські гагедаші з довгими дзьобами не спустяться й не вкрадуть м'ясо: птахи частенько цупили собачу їжу, зоставлену надворі в мисках, а інколи полювали й на більшу здобич — скажімо, на рибу у декоративних ставках.

— Вона висить на телефоні.

— То скажи їй покласти слухавку. Я голодний.

— Ми готові їсти! — прокричала я за двері і знову повернулася надвір.

Щойно я сіла поруч із батьком, як вийшла Кет і долучилася до нас. Вона вже без сліду змила з обличчя сльози, а коли поруч із нею сіла наша мама, усміхнулася.

— Хто там телефонував? — запитав тато, потягнувшись по масло і пасту «Vovril» ⁵, щоб намастити собі кукурудзу.

— Едіт.

Батько пустив очі під лоба.

— Чого їй треба?

— Нічого. Вона підхопила якусь злючу кишкову інфекцію, яка зараз шириться, і сидить удома, доки це не минеться.

— У її житті, либонь, настала страшна криза? Вона ж не може тепер подавати оте гидке їдло в літаку напиндюченим пасажиром у невиправдано дорогих рейсах. Господи, твоя сестра може зробити з мухи слона.

— Це не криза, Кіте. Хто сказав, що то криза? Вона просто хотіла поговорити.

— Радше хотіла засмоктати тебе у драму свого життя.

Мама піднесла голос:

— Яку ще драму?!

Кет злякано переводила погляд із батька на матір. Потім, відвернувшись від них, сестра глипнула на мене. Її натяк був очевидний. «Зроби щось!»

— У неї все перетворюється на драму, — сказав тато, так само піднісши голос. — У неї не буває маленьких прикрощів — буває лише кінець світу.

— Це не кінець світу! Хто сказав, що це кінець світу?! — Мама з дзенькотом закинула порційну ложку назад у миску із салатом. Вона гнівно зиркнула на батька, і в неї на чолі почала випинатися вена. Це завжди було недобрим знаком. — Господи! Чому ти не можеш не знущатися з неї? Вона лиш хотіла...

Пролунав дзвінок у двері.

Вираз полегкості на обличчі Кет говорив сам за себе. «Рятівний дзвінок!»

— Ох, заради Бога! — Тато пожбурих на стіл свої прибори так, що вони аж забряжчали. — Поглянь на час. Що за хамло могло припертися в обід у неділю? — Мама підвелася, щоб піти, але тато її затримав. — Хай Мейбл розбереться.

— Я звеліла їй відпочивати до вечора, а ввечері вона прийде помити посуд.

Коли мама зникла в будинку, батько гукнув їй услід:

— Якщо то свідки Єгови, скажи їм, хай ідуть на хрін, бо я їх перестріляю. Повідом, що в мене є великий ствол і що я не боюся ним користуватися.

— Цікаво, хто там, — промовила Кет, і я знизала плечима. Мене дужче цікавив ствол.

Мати повернулася за кілька хвилин по тому розпашіла, тримаючи дві книжки в руках, які різко поставила на стіл перед Кет.

— Що там? — запитав батько. — Хто був під дверима?

— Гертруда Беккер.

— Дружина Генні?

— Так.

— Чого вона хотіла?

— Поскаржитися на Робін, яка, судячи з усього, розбещує її доньку.

— Що? — Татко поглянув на мене: — Що ти накоїла, Веснянко?

— Не знаю.

Мати кивнула на книжки.

— Ти давала їх Елсабе?

— Я не просто їх давала. Я їх запозичила їй.

— Позичила, — виправила мене мама.

— Так, позичила.

Тато потягнувся через стіл до книжок.

— «Магічне далеке дерево» та «Нові пригоди П'ятірки», — прочитав він. — Книжки Енід Блайтон?

— Так, Гертруда, певно, не вподобала імена персонажів і відверто сказала мені, що Робін погано впливає на її дитину й нехай вона більше не грається з Елсабе.

— Які ще імена? Що ця клята жінка має на увазі?

Перш ніж відповісти, мати трохи помовчала.

— Дік і Френні.

— Ти серйозно?

Мама кивнула.

— Так, вона сказала, що це огидні імена, які не мають звучати в християнському домі [6](#).

Тато реготнув, а мама просто злетіла з катушок. Вони обоє завзято хихотіли, і тепер настала моя черга розгублено поглянути на Кет. Я ніяк не могла в'їхати, що в цих словах кумедного.

Я не мала наміру засмучувати Елсабе чи місис Беккер — лише спробувала заснувати власне таємне товариство, як діти в книжках. Мені хотілося розгадувати таємниці й володіти таємними будиночками для клубів, хотілося вигадувати незвичні паролі, яких ніхто ніколи не вгадає, пов'язані з кремовими булочками й тартами з варенням. Та от біда: всі інші дівчатка в нашому суто білому передмісті Вітпарк, що в Боксбурзі, були африканерками [7](#), і їх, як я розуміла, цікавила сама лиш гра в дочки-матері. Усе це готування їжі, плетіння, шиття, випікання, догляд крикливих немовлят і сварки з п'яними чоловіками, які пізно приходили додому після шахтарських вечірок, мене не приваблювало. Натомість кортіло розширити їхні обрії, познайомивши з абсолютно новим світом, який проходив повз них.

— Я просто хотіла, щоб вона та інші дівчатка прочитали книжки й долучилися до мого клубу «Секретна Сімка», — пояснила я. — Поки що там тільки ми з Кет, і нам потрібні ще п'ятеро дітей.

— До сраки їх, — сказав батько, потягнувся і скуйовдив мені волосся. — Ви, дівчата, можете бути самі собі «Шаленою Двійкою». А ще краще — забудьте про дівчат і грайтеся з хлопцями.

Мама знову пустила очі під лоба, проте була ще в доброму настрої і мені не хотілося його псувати, ремствуючи на те, що зі мною не хоче бавитися ніхто з хлопців. Вона не любила скигління й завжди казала, що мені слід не зациклюватися на негативі, а намагатися знайти якісь рішення. Тому я й згадала недавні батькові слова.

— Тату, де твій великий ствол?

— Що?

— Твій великий ствол. Ти ще казав, що перестріляєш із нього свідків Єгови.

— Я просто жартував, Веснянко. Нема в мене ствола.

— Ой. — Це було сумно. Я сподівалася, що за його допомогою зможу зав'язувати розмови з хлопцями. — Можливо, тобі слід роздобути собі ствол.

— Чому?

— Пітів тато сказав, що чорні покидьки кафіри **8** переб'ють нас уві сні, бо ми — шмаркачі. Він сказав, що як у нас немає стволів, то можна просто нагинатись, підставляючи дупи, мов ті педики.

— О, так, і коли він таке сказав? — запитав батько, тим часом як мама попросила мене не вживати слів «кафіри» і «педики».

— Днями, коли я гралася в них із собаками. А для чого педики підставляють дупи?

— Досить на сьогодні запитань, Робін.

— Але...

— Ніяких «але». — Тато позирнув на матір, і вони обоє пирснули зо сміху. — Розмову закінчено.

Ця неділя в усьому була звичайна. Мої батьки посварилися, помирилися, а тоді посварилися знову, так легко перетворюючись із супротивників на союзників, що годі було достоту визначити мить, коли хтось перетинав межу в якийсь бік. Кет бездоганно зіграла свою

роль тихої запасної близнючки, щоб я змогла посісти своє місце в центрі уваги й зіграти головну роль за нас обох. Я ставила забагато запитань і не раз перетинала межу, а Мейбл нависала добродушною тінню за лаштунками.

Відмінність полягала лиш у тім, що непомітно для мене почався зворотний відлік: усього-на-всього за три з хвостиком дні я втрачу трьох найважливіших людей у своєму житті.

1 Гагедаш — поширений на півдні Африки різновид ібіса. (*Тут і далі прим. пер.*)

2 Дук — хустка, як правило, на голову.

3 Браай — південноафриканський гриль та шашлик (барбекю).

4 Ворс — традиційна південноафриканська домашня ковбаса.

5 «Bovril» — густа солонна паста з м'ясної витяжки.

6 Гра слів: в англійській мові *dick* і *fanny* — просторічні слова на позначення статевих органів; також Дік — скорочена форма імені Річард, а Френні — скорочена форма імені Френсіс. У сучасних виданнях циклу про Магічне дерево ці персонажі мають імена Дік і Френні.

7 Африканери (бури) — нащадки європейських поселенців (передусім голландців і фламандців) у Південній Африці. На основі нідерландської сформувалася мова сучасних африканерів — африкаанс.

8 Кафіри — зневажливе прізвисько чорношкірих мешканців Південної Африки.

Розділ другий

Б'юті Мбали

14 червня 1976 року. Транскей, Південна Африка

«Моя донька в небезпеці».

Це — найперша думка після пробудження, і вона спонукає мене мерщій вдягнутися. До світанку ще дві години, а всередині хижі чорно, як у льоху. Зазвичай я можу ходити по кімнаті, оминаючи спальні мати хлопців у темряві, та зараз мені потрібне світло, щоб остаточно закінчити свої приготування.

У стінах тихої кімнати різко звучить дряпання сірника об шерехату смужку на коробці, а коли я запалюю свічку та ставлю її на підлозі біля своєї валізи, молитвою здійсмається моя тінь. Іще не зниклий сірчаний дух, повсякденний запах, який завжди навіював мені думки про початок дня, зараз здається лиховісним. Я дихаю ротом, щоб мені не доводилося вдихати запах страху.

Я поводжуся тихо, та приглушити свої рухи мені не допомагає ніщо. Наші помешкання в межах глиняної зовнішньої стіни круглі й повністю відкриті. Над нами не виснуть стелі, що відокремлюють солом'яну стріху від гнойової підлоги. Жодна перегородка не розтинає спільного простору, розподіляючи нас по різних кімнатах.

Наші домівки безмежні, так само як і світ колись був вільний від кордонів: стіни чи дахи там існували хіба що для елементарного захисту. Поняття особистого простору незрозуміле моему народові, і він його не бажає: ми стаємо свідками життів одне одного та втішаємося тим, що наші життя теж бачать. Який дар може бути більшим за слова: «я тебе бачу», «я тебе чую» і «ти не сам»?

Ось чому, хоч як тихо я намагаюся поводитись, обидва мої сини не сплять. Квезі дивиться, як я згортаю свій очеретяний килимок; у його очах горить відбите світло полум'я свічки. Йому тринадцять, і він моя наймолодша дитина. Він не пам'ятає ні того дня десять років тому, коли його батько подався на золоті копальні в Йоганнесбурзі, ні

страждань від засушливих місяців перед цим. Не пам'ятає, як малопомалу згиналися плечі гордія, поки Сілумко споглядав, як його родина й худоба вмирає з голоду, але тепер Квезі досить дорослий, щоб боятися, що голодне місто відбере в нього ще одного члена сім'ї.

Я всміхаюся, щоб його підбадьорити, та він не всміхається у відповідь. Із серйозним виразом на худому обличчі він байдужо тягнеться до своєї голови й чуває блискучу ділянку над вухом. Пістряво-рожева пляма у формі дерева акації — це все, що залишилося після падіння у відкрите багаття колись давно. Неспроста Бог розмістив шрам у такому місці, де його не здатен бачити Квезі, зате я як мати не можу його не помічати. Він є нагадуванням про те, що предки подарували мені з ним другий шанс — той, якого мені не надали, коли я не зуміла захистити від біди Мандлу, свого першого сина. Я не можу підвести ще одну свою дитину.

— Мамо, — шепоче Луксоло з мату навпроти його молодшого брата. Він закутався в сіру ковдру, наче в саван, прагнучи вберегтися від вранішньої прохолоди.

— Так, синку.

— Дозволь мені поїхати з тобою.

Він благав про те саме ще вчора, невдовзі після того, як надійшов лист від мого брата.

Пожмаканий жовтий конверт із моїм іменем — Б'юті Мбалі — кружним шляхом дістався сюди з оселі мого брата Анділе в Зонді, районі посеред Совето.

Наше село таке мале, що не має офіційної назви, яку можна знайти на мапі Транскею, і тому до підніжжя пагорбів у цій сільській місцевості в нашому чорному гомленді ⁹ немає регулярної доставки пошти. Коли лист покинув руки мого брата, поштова служба відвезла його вибоїстими піщаними дорогами з поселення Совето до Йоганнесбурга, серця Південної Африки, а тоді — на південь асфальтованими транспортними артеріями Трансваалю, над річкою Вааль, до Оранжевої Республіки.

Тоді він помандрував далі на південь туманними Драконовими горами, а потім запетляв вузькими звивинами, спускаючись, спускаючись і спускаючись, аж до Пітермаріцбурга, після чого

перейшов на пістряві, занедбані манівці, якими його офіційно доправлять до пошти в Умтаті, столиці Транскею.

Позаяк мандрівка конверта досі не завершилася, дружина начальника пошти ще мусила передати його з рук у руки шотландському місіонерові у Квуну (за тридцять кілометрів, які я долала б пішки шість годин, а біла жінка могла проїхати чоловіковою машиною за сорок хвилин), а тоді воно перейшло б іще далі, від чорношкірої місіонерської прибиральниці до індійця, що володіє крамничкою-спаза [10](#). На останньому етапі подорожі його супроводжував Джама, дев'ятирічний пастушок, який пробіг три кілометри запорошеними стежками до мого класу, щоб із гордістю вручити конверт мені.

Я не знаю, як довго конверт долав дев'ятсот із гаком кілометрів від чорного поселення до чорного гомленду, щоб донести свою пересторогу: поштовий штампель розмазано, а Анділе, поспішаючи, не зазначив у листі дату. Я сподіваюся, що не спізнюся.

— Мамо, візьми мене із собою, — знову просить Луксоло. Його спонукає піти проти рішення, яке я вже ухвалила, лише бажання показати себе господарем у домі. Він не ризикнув би проявити до мене неповагу з якоїсь іншої причини. Луксоло всього-на-всього п'ятнадцять років, а він намагається виконувати в нашій домівці обов'язки дорослого чоловіка. Він вважає, що захищати жінок — це такий самий його обов'язок, як і доглядати худобу, з якої ми живемо; супроводжуючи мене в поїзді, він допоможе вберегти сестру від біди й подбає про те, щоб ми обидві спокійно повернулися.

— Ти потрібен селу тут. Я заберу Номсу й привезу її додому.

Я відвертаюся від сина, щоб він не бачив тривоги в моїх очах і щоб самій не бачити його ображених гордощів.

Останньою зі своїх речей я кладу Біблію. Її чорна шкіряна палітурка стерта за багато годин у моїх руках. Між її тонесенькими сторінками я ховаю лист від брата, щоб не загубився, хоча вже запам'ятала найбентежніші його уривки.

Негайно приїзди, сестро. Твоя донька у страшній небезпеці, і я боюся за її життя. Не можу гарантувати їй тут безпеку. Хто його знає, що з нею станеться, якщо вона залишиться тут.

Я кліпаю, проганяючи образ Анділе, що пише своїм неохайним, нерозбірливим почерком, розмазуючи лівою рукою щойно написані слова, від чого над його реченнями здіймається хвиля чорнила, схожа на попіл після пожежі у велді [11](#). Із ним надходить спогад про те, як наша мати забобонно біла його по пальцях прутиком щоразу, як він тягнувся до чогось не тією рукою. Хоч скільки вона старалася, та жодними тортурами не витиснути з нього шульгу і так само не змогла притлумити в мені жагу до знань і честолюбство. Так само, як і я не змогла позбавити Номсу впертості.

Огорнувши голову дуком, я взуваюся. Мої черевики непіддатливі й незручні, та західні звичаї вимагають носити цю форму. Тут, у своєму гомленді, я завжди боса. Навіть у класі, де викладаю, мої підосви торкаються гною на підлозі. Однак на територію білої людини треба виходити в одязі білої людини.

Я розстібаю свій бісерний гаманець і перевіряю складені в ньому банкноти. Якраз удосталь на таксі й автобуси на шляху на північ. Гроші на дорогу назад доведеться позичати у брата, а цей борг нам навряд чи по кишені. Я ховаю гаманець у ліфчик, іще один західний винахід, незвичний для тіла, і подумки проказую молитву, щоб мене не пограбували під час мандрівки. Я чорна жінка, що подорожує сама, а чорна жінка — це завжди найлегша жертва в харчовому ланцюжку жертв.

Удалині піє півень. Настав час. Я тягну руки до синів, і вони мовчки встають із матів і горнутья до мене. Я несамовито обіймаю їх, не бажаючи відпустити. Мені хочеться сказати їм дуже багато чого. Хочеться й повчити мудрими словами, і нагадати про дрібниці, та не хочу лякати їх зтяжним прощанням. Легше вдати, ніби я їду ненадовго й повернуся до настання ночі. А ще важливо, щоб Луксоло знав: я щиро вірю, що він подбає про брата й худобу, поки мене не буде; я не применшуватиму його роботу благаннями бути обережним і пильним. Він знає, що треба робити, і він робитиме це добре.

— Ми з Номсою скоро будемо вдома, — кажу я. — Не тривожтеся за нас.

— А ти, мамо, не тривожся за нас. Я подбаю про все.

Луксоло похмурий. Він добре витримує нову для себе відповідальність.

— Я не буду тривожитися. Ви обидва — славні хлопці, що незабаром стануть чудовими чоловіками.

Луксоло покидає мої обійми й киває, приймаючи похвалу. Квезі не хоче мене відпускати. Я цілую його в голову, торкаючись губами шраму.

— Спробуйте поспати ще годинку.

Вони як славні хлопці слухаються мене й повертаються на свої мати.

Я виходжу у світанок, закутавши плечі в ковдру, і спускаюся вузькою стежкою зі схилу пагорба. Здіймаються на прощання запахи деревного диму та гною. Сюркочуть невлад на прощання цвіркуни. Моє дихання видно в холодному місячному сяйві: примарні хмарки обганяють мене, а я плентаюся за ними так само, як плентаюся цією піщаною стежкою за примарою своєї доньки. Ноги ступають там, де ступали доччині ноги сім місяців тому, коли вона проміняла наше сільське життя на міську освіту.

Я намагаюся згадати, який вигляд вона мала того дня, коли пішла, але натомість вона згадується мені п'ятирічною. Наша солом'яна стріха потребувала ремонту, а для нього я мусила нарізати високої трави за допомогою панги [12](#). Боячись, що діти потраплять під клинок, я відіслала їх до краалю [13](#) подивитися на ягня, що народилося вночі. Трирічний Луксоло дременув, намагаючись устигнути за сестрою, а я заходилася косити траву на стріху.

Згодом, коли той крик полинув над полями, здійнявши зграю горобців, я кинула пангу й побігла. А коли я наблизилася до краалю слідом за двома іншими жінками, що мчали попереду, крик уже перетворився на вереск. Крізь цей звук проривався ще один, більш зловісний, хоч я й не зрозуміла, що то було, доки не проминула останню хижу.

Там стояла Номса, розсунувши куці ніжки в бійцівській позі. Вона стала між Луксоло та низеньким шакалом, який із піною на писку клацав зубами та шкірився на неї. Шакал був хворий на сказ, знавіснілий від злості.

Номса підняла маленький кулачок і потрусила ним, волаючи на тварину, що наближалася до неї. Не встигла я побігти знову, як Номса потягнулася за каменем і кинула його з такою силою, що він ударив шакала по голові й той аж хитнувся вбік. Діставшись дітей, я схопила і Луксоло, і Номсу й підняла їх на руки, тим часом як сільські жінки відганяли шакала. Номса тремтіла зі страху. Моя донька, якій було лише п'ять роцків, сміливо відбилася від хижака, захищаючи меншого брата. Я очікувала побачити в її очах сльози, та замість того в них світилася радість перемоги.

Цей спогад і пов'язану з ним бентегу я викидаю з голови. До головної дороги поблизу Квуну мені треба пройти ще шість кілометрів курними стежками. У Квуну, сільці, схожому на наше, затонулому в трав'янистій долині, оточеній зеленими пагорбами, мешкає кількасот людей, і це забезпечило йому нормальну назву. Ходять чутки, що серед цих пагорбів виріс Нельсон Мандела, тож кажуть, ніби тутешній ґрунт сприяє величі. Можливо, якщо я торкнуся його під час подорожі, мені поталанить.

У Квуну я маю впіймати перше ж таксі, щоб виїхати з-під захисту гомленду банту [14](#) Транскей до білої провінції Наталь, а саме до Пітермаріцбурга через Кокстад, проїхавши чотиреста кілометрів на північний схід тростиновими й маїсовими полями. Опісля мені буде потрібно вирушити на північ — повз Мідлендс, через Драконові гори, а тоді до Йоганнесбурга.

Мандрівка перенесе мене з цієї сільської ідилії, у якій час не рушає з місця, до міста, що його з-під самих підвалин струшують вибухи динаміту, котрим послуговуються у видобутку золота, а згори атакують люті грози Високого Велду, що роздирають його небо. Звідси до Совето простягається ниткою страху й сумніву майже тисяча кілометрів шляху, та я намагаюся не думати про відстань, тримаючи валізу трохи на відстані, щоб вона не біла мене по стегну.

Я йду за вранішньою зорею, з нетерпінням чекаючи на схід сонця — мій улюблений час доби, хоча Номсі більше до вподоби захід сонця. В Африці не буває тривалих сутінок, не буває поступового смеркання з переходом дня в ніч, ніжного спілкування світла з тінню. Ніч надходить хутко. Якщо бути пильним і не надто відволікатися, можна

відчути оту мить, коли денне світло прослизає між пальцями, й лишається тільки хапатися за чорну-пречорну смолу ночі на південь від Сахари. Це — різкий видих наприкінці дня, зітхання з полегшою. Схід сонця — його протилежність: м'який вдих, коли день неквапливо готується до того, що буде далі. Так само, як я тепер мушу приготуватися до того, що чекає на мене в Совето.

Щойно я звертаю в долину, щоб піти за течією звивистої річки, як до мене звертається тоненький голосок.

— Мамо.

Слово розростається в тихій святості ранку, і його поглинає туман, який оповиває русло річки. Я думаю, що це мені здалося, що я уявила, як мене з другого кінця країни зве на допомогу доньчин голос, але тоді чую його знову:

— Мамо.

Повернувшись, я озираюся на стежку, якою пройшла, і дорогою до мене скаче якась постать. Це Квезі, і він біжить упевнено, немов гірський цап. Кілька хвилин — і він уже поряд зі мною, ми стоїмо навпроти одне одного, і наші груди зливаються в натужному диханні.

— Ти забула свою їжу, — каже він і показує торбинку, у яку я напередодні ввечері загорнула смажену кукурудзу та шматочки курки.
— Ти зголоднієш.

Він страшенно схожий на свого батька — на хлопчиська, яким був його батько, перш ніж золоті копальні забрали в нього радість і роздушили її, — і беззастережно всміхається, пишаючись собою через те, що врятував мене від голоду. Моє серце переповнюється любов'ю.

— Ти привезеш Номсу додому? — питає він, і я киваю, бо не можу говорити. — Ти повернешся?

Я киваю знову.

— Обіцяєш, мамо?

— Так.

Це здушений схлип, позбавлений повітря вогонь почуття, але ще й обіцянка. Я привезу Номсу додому.

⁹ Гомленди — місцевості, відведені за часів апартеїду під компактне проживання чорношкірому населенню Південної Африки. Де-юре вважалися незалежними чи автономними. За межами гомлендів чорношкірі південноафриканці мали право мешкати в поселеннях (*townships*).

¹⁰ Спаза — розмовна назва маленької крамниці в південноафриканській провінції.

[11](#) Велд — посушлива південноафриканська рівнина, вкрита травою чи кущами.

[12](#) Панга — довгий (довжина клинка — 41—46 см) широкий ніж, схожий на мачете.

[13](#) Крааль — південноафриканське поселення у формі кола чи півкола; також огорожа такого поселення чи загін для худоби в ньому.

[14](#) Банту — африканські народи, що розмовляють мовами однойменної групи. До народів банту належать згадувані в романі коса, зулу та сото.

Розділ третій

Робін

15 червня 1976 року. Боксбург, Йоганнесбург, Південна Африка

Мене щось лоскотало, невпинно повзучи по передпліччю, та я не хотіла переривати своє стеження, щоб подивитися, що це. Я не вважала це загрозою своїй цілком таємній шпигунській місії, доки воно не зупинилось і не вигризло в мене клаптик шкіри.

— Йой!

Я впустила бінокль і, поглянувши на внутрішній бік передпліччя, уздріла, що мною ласує червона мураха.

Я змахнула її й повернулася до Кет, яка лежала на животі в піску, спершись на лікті в такій самісінській позі, як я.

— Диви, що ти накоїла, — процідила я крізь зуби. — Через тебе ми лягли на гніздо червоних мурах.

Вона поглянула на рознуртовану вовтузню в землі під нами й повернулася до мене з круглими від жаху очима.

— Вибач!

— Вибачення нічого не дають, дурненька. Поглянь на це, нас атакують! Тікаймо мерщій, поки хлопці сюди не дісталися.

Обтрусившись, ми пригнулись і чкурнули до іншого місця, що мало забезпечити нам так само добрий огляд, хоча там ми й опинимося ближче до подій, аніж мені хотілося б.

Ми перебували в місці хлопчачих сходин на величезному відвалі просто навпроти дороги, що вела з нашого передмістя. У Вітпарку мешкали працівники розташованої неподалік копальні Вітбок; житло було субсидоване, і тому ми всі жили разом у районі, що межував із територією копальні. Гора піску була єдиним, що залишилося після видобутку золота з породи, і мешкання біля неї стало невід'ємною частиною шахтарського способу життя, казав мій батько. Очевидно, мало було того, що копальня заводила таких людей, як він, глибоко в

надра землі, бідкався він: його ще й треба було змусити споглядати її нутрощі зі свого задвір'я.

У зимові місяці відвал, який сягав заввишки з восьмиповерховий будинок, був усього-на-всього високою хвилею піску, готовою потопити нас усіх. Навесні, коли вітер дув безперестанку, чахлі травинки й кущі, які росли на відвалі, наче вусоногі молюски, не могли втриматися за ґрунт, хоч як завзято вони за нього чіплялися. В ці місяці з нього хвилями здувало дрібний білий порошок; він вкривав наші будинки, моріжки й машини — від його наступу не рятувалося нічого з того, що лишалося надворі, — а відтак пробирався в щілини наших шибок і залягав у кутиках наших сонних очей.

Змити цей пил могли тільки літні дощі, а потім відвал мерехтів від тепла, немов міраж, видаючись якимось золотим і чарівним. Саме тоді відвал кликав нас найголосніше, сиреною звав нас прийти й розвідати таємниці своїх печер і колодязів.

Звичайно, офіційно нам не дозволяли гратися на відвалі. Насправді нас узагалі до нього не підпускали: ходити туди було суворо заборонено через небезпеку. Регулярно траплялись обвали, під час яких можна було зламати шию чи померти від задухи. Ми розповідали одне одному міські легенди про дітей, що без сліду зникли в якомусь тунелі, та про привидів шахтарів, які загинули під землею й тепер ходять відвалом, жадаючи помсти. Батьки попереджали нас про чорних волоцюг, які спали на відвалі й могли без докорів сумління вбивати білих дітей. Жодні історії нас не відлякували. У дітей Кейптауна була Столова гора, у нас — відвали Східного Ранду, де розгорталося все найзахопливіше в нашому житті.

— Мерщій, ховайся! Я їх чую, — шепнула я Кет.

Ми попадали в зарості високої трави й пригнули голови, слухаючи, як хлопці чимчикують стежкою до галявини.

Вони зустрічалися там майже щодня після школи, і мені страшенно кортіло дізнатися, що вони роблять. Їх було шестеро, віком від восьми до дванадцяти років, і вони називали себе «Die Voerseun Bende», що приблизно перекладалось як «банда хлопців-африканерів». Я відчайдушно хотіла приєднатися до їхньої компанії й вирішила, що зможу чимось підкріпити свою претензію, коли бодай знатиму, що тягне за собою їхня належність до неї.

Я знала, що шанси в мене не такі вже й великі, бо брала участь у їхніх іграх лише тоді, коли мене запрошували побути ворітцями (не воротарем!) у грі в крикет і коли з мене робили манекен для випробування якогось їхнього винаходу, у тому випадку — надміру великого скейтборду з ручним гальмом. Як можуть засвідчити шрами в мене на колінах, він був не надто добре продуманий.

У жодному із цих випадків я не показала своєї справжньої вдачі — мені просто були потрібні такі обставини, за яких можна засяяти посправжньому, тож я вже не один тиждень намагалася з'ясувати, що вони поробляють, зникаючи на відвалі. Йти слідом було марно, бо вони мене розкусили й постійно озиралися, пересвідчуючись у тому, що я не прошкую за ними. Зрештою, надихнувшись літературними кумирами, «Секретною Сімкою», я вирішила, що найкраще пошпигувати за ними із засідки.

Кет я дозволила піти зі мною за умови, що вона поводитиметься тихо й не надто багато скиглитиме. Треба було ще сказати, щоб вона шукала схованки, які не є небезпечними для життя, але вік живи — вік учись.

Поки ми лежали на місці, намагаючись злитися з краєвидом, Піт Беккер зійшов зі стежки й наблизився до велетенського гнилого стовбура, що розпростерся майже по всій вирівняній галявині. Піт був босий і вбраний у білі шорти та зелену регбі- сорочку з довгими рукавами; решта його компашки була вдягнена аналогічно. Хлопці-африканери, здавалося, ніколи не відчували холоду й залишалися босими до кінця зими.

— Куди ти все поклав? — запитав Піт свого заступника мовою африкаанс. Я її розуміла, бо ми були змушені вивчати її в школі, а ще — тому що більшість наших сусідів у шахтарському містечку була африканерами.

— Усе в колоді, — відповів Воутер, теж мовою африкаанс. — Десь на відстані витягнутої руки з того боку.

— То чого чекаєш? Витягай.

Я наважилася підвести голову й покласти її на долоню, щоб краще було видно. Від батькового бінокля (сам батько, коли ми їздили на відпочинок до Дурбана, казав, що дивиться в нього на кораблі, та насправді роздивлявся крізь нього жінок на пляжі) тут не було б жодної користі, бо ми лежали надто близько.

Воутер ліг на живіт і сягнув у колоду. Витягнув білий пакунок і вручив його Пітові, який розкрив його й дістав каті, а тоді передав торбинку іншому. Каті — то були такі африканерські ручні катапульти, які робили з роздвоєних гілок. Ці рогатки були досить небезпечні, коли з них стріляли жолудями, а якщо їх заряджали камінням, вони ставали смертоносними.

— Ставте мішені, — наказав Піт.

Один із інших хлопців, Марнус, поставив важку на вигляд торбу, яку приніс із собою, й заходився витягати різні порожні ємності. Здебільшого то були бляшанки та пляшки з-під пива «Lion» чи «Castle»; окрім них, іще були пляшки з-під джину «Gordon's» та горілки «Smirnoff».

Я охнула, впізнавши мініатюрні пляшечки, що їх викинули ми. Моя тітка Едіт працювала бортпроводницею в «Південно-Африканських авіалініях» і привозила моїм батькам маленькі пляшечки з алкоголем, які цупила з літаків і готельних мінібарів. Я була обурена тим, що Марнус перебрав наше сміття й украв їх.

Він виставив у ряд на колоді десять пляшок і бляшанок, а тоді хлопці розійшлися по своїх позиціях. Тут я й збагнула, яке невдале в нас місце для стеження. Ми з Кет лежали за кілька метрів позаду пенька; намагаючись влучити в мішені, вони метатимуть каміння в наш бік.

Я швидко глянула на Кет і жестами наказала їй прикритися. Вона не змусила просити себе двічі й накрила голову руками. Поки Піт натягував каті, панувала зловісна тиша, а тоді він відпустив катапульту, і пролунало оглушливе «бац». Із моторошного свисту я здогадалася, що камінь летить у повітрі, а тоді він знайшов свою ціль і розбилося скло. Залунали радісні вигуки, і за кілька секунд довкола нас дощем посипалося каміння: то почали долучатись інші хлопці.

Кет поталанило: їй вдалося вберегтись від безпосередніх ударів. Воно їй добре, бо інакше вона б не змогла стримати болісних зойків, як ото я. Один камінець упав на підошву моєї кросівки, а тоді відскочив, а ще один камінь, гостріший і не такої правильної форми, зачепив кісточку мого пальця. Біль був жахливий, і мені ледве стало сили волі, щоб не закричати, тим часом як на пальці виступила краплинка крові. Я не була налаштована на те, щоб кілька ранок завадили мені довести свою місію до кінця.

На щастя, у хлопців досить скоро закінчилися мішені, і гамір та курява вляглися.

— *Wat gaan ons nou skiet?* По чому стрілятимемо тепер? — запитав Воутер.

— Можна подивитися, хто може вистрілити далі за всіх.

— Ні, це нудно. Нам треба щось складніше.

— Наприклад?

Усі примовкли на кілька секунд, замислившись над цим запитанням.

— Птахи, — сказав Піт. — Стріляймо по птахах.

Але птахів не було. Деревя й небеса несподівано звільнилися від пернатих істот, і я зраділа даному ними перепочинку. Щойно хлопцям набридло дивитися вгору, як на стежці, якою вони прийшли, хтось зашурхотів.

— Тс-с, *wat is dit?* Що це? — запитав Піт.

На галявині де не взявся облізлий кіт і помчав до колоди. Десь поблизу загавкав пес, і кіт різко крутнувся, настовбурчившись так, буцімто приготувався до атаки. Кіт дико засичав, а коли його переслідувач так і не з'явився, розвернувся й знову дременув до колоди, а тоді шаснув у дупло.

Я відчула, який намір з'явився у Піта, коли він поволі здійняв каті, цілячись на другий кінець стовбура, — з того кінця повинен був вискочити кіт. Відводячи назад і натягуючи гумку, він заплющив одне око.

— Ні!

Я підхопилася з місця, перш ніж допетрала, що то я прокричала «ні», й побігла.

Піт, почувши несподіване воання і побачивши мене, невдало метнув камінь за колоду. Щойно камінь приземлився, кіт дременув кудись у кущі з галявини, а Піт став кричати на мене.

Тож коли я дісталася Піта на крилах гніву, захищати вже було нікого, і я зупинилася в колі розлючених хлопців, нараз ставши легкою мішенню для них.

— Вона за нами шпигувала! — зарепетував Воутер мовою африкаанс, і інші члени банди долучилися до нього, виливаючи на мене своє обурення.

Я спробувала поговорити з ними їхньою мовою, сподіваючись, що це втамує їхній гнів:

— *Ek is nie 'n sampioen nie!*

Хлопці глипнули на мене як на пацієнтку психлікарні, а тоді всі як один засміялися й запирхали. Я думала, ніби річ була в тому, що я відверто безсоромно їм брехала, та до мене запізно дійшло, що я переплутала слова «шпигун» і «гриб» в африкаанс.

Я заговорила, перекрикуючи їхній сміх.

— Я хочу приєднатися до вашої банди.

Піта ця заява так розізлила, що він перестав реготати з моєї глупоти й навіть перейшов на англійську.

— Ти в цій банді? Ни думаю!

Він розмовляв із сильним акцентом щирого африканера — з розкотистим «р» і різким міжзубним «с», що перетворювалося на «в», «д» чи «ф».

— А чому б ні?

— Ти *meisiekind*. — Він сказав це так, ніби бути дівчинкою — чи не найстрашніше на світі. — Іди грайся з іншими діфчатами.

— Ні, я не хочу гратися з дівчатами. Я хочу приєднатися до вашої банди й бути своїм хлопцем.

Я не стала нагадувати, що його-таки мати заборонила мені гратися з його сестрою.

— Та ти ж, — сплюнув Піт, — *rooinek* [15](#).

Він сказав це так, що стало очевидно: англійське походження — це набагато гірше, ніж бути дівчинкою.

Я знала, що африканери ненавидять англійців через якусь Бурську війну, та не надавала цьому великого значення. Зважаючи на те, що, відколи британці з африканерами намагалися вбивати одне одного, минуло майже сто років, до 1976 року взаємна ненависть мала б ущухнути, але цього не сталося.

Очевидно, африканери так і не змирилися з поразкою у війні і з тим, що їхніх жінок і дітей з ласки британців ув'язнювали в перших у світі концентраційних таборах, а вже що я засвоїла в ранньому дитинстві, так це те, що африканери мають добру пам'ять і здатні плекати серйозні обра`зи.

— Ану йди, поки я не кинуф тепе цим каменем, — суворо наказав Піт, тягнучись за черговим снарядом.

— Ти хочеш сказати, що кинеш каменем у мене, а не підбереш мене й кинеш, як камінь.

Усі хлопці раптом потягнулися за камінням, і я вирішила, що урок англійської добіг кінця. Я побігла, а за мною здійнялася курява з відвалу, вкриваючи мене зрадницьким порошком, який потім доведеться змивати. Лише зовсім близько від дому, задихаючись і палаючи із сорому, я згадала про Кет. Вона не з'явилася на очі, коли мене мало не лінчували. Я не дивувалася. Саме тому я звала її Кошеням.

Я замислилася, чи не розвернутись і не піти назад по неї, та вирішила, що так лише накличу на неї біду. З нею все буде гаразд. Ніхто не вмів стати невидимим так, як уміла Кет, коли хотіла сховатися.

[15](#) Зневажливе прізвисько південноафриканських англійців у африкаанс.

Розділ четвертий

Б'юті

15 червня 1976 року. Пітермаріцбург, Південна Африка

— Скільки ще чекати, матінко?

Дівчина Феліса зітхає й відвертається від вікна таксі, запітнілого від її дихання.

Феліса нагадує мені Номсу, хоча вона пухкіша, а її лице виражає покірність, якої я ніколи не помічала на обличчі своєї доньки. Можливо, вони схожі лише віком, а може, я так багато думаю про доньку, що переносю її образ на будь-яке тло, доволі чисте, щоб увібрати мої спогади.

На дівчині вместилися дитина, вона тулиться до неї, поклавши голову їй на груди, як на подушку, та обвиваючи руками її шию. Борючись зі своїми снами, хлопчик навдивовижу сильно хвицяється, і його ніжка торкається мого живота. Я заздрю малому. Хотіла б я мати змогу поспати. А ще хотіла би сповільнити удари свого знавіснілого серця чи сповільнити нестримний лет своїх думок, які ширяють і кружляють, наче кажани в присмерку.

— Ми просиділи тут понад дві години, — каже Феліса, гладячи свого сина по спині й заспокоюючи його, щоб він не прокинувся від своєї вовтузні. — Скільки ще чекати, доки ми поїдемо?

— Не знаю, дитино моя. — Я зітхаю. — Ми маємо змиритися з очікуванням, бо в нетерплячці час минатиме ще повільніше.

Я кажу їй це вже не вперше.

Минуло двадцять вісім годин, відколи я дивилася вслід Квезі, поки він видирався схилом назад до села, — більше за добу, відколи я проміняла відкритий зусібіч простір домівки на тісні затхлі нутрощі нових мініфургонів, обладнаних під таксі. Ми стоїмо край дороги неподалік бензозаправки під Пітермаріцбургом, уже напхавшись у машину, як худоба, та чекаючи, поки транспорт наповнять іще більше. Водій не поїде, доки на заднє сидіння, де спокійно можуть

розміститися лише двоє, не влізе ще четверо пасажирів. Так було всю мандрівку: в очікуванні минало більше часу, ніж у русі.

Дівчина супитья на мене, ніби на задачу, яку вона має розв'язати.

— Я тут думала... ви ж насправді не наша, матінко?

— Про що ти, дитино моя? Я тутешня, як і ти.

Ми розмовляємо своєю рідною мовою коса, і ми обидві їдемо з Транскею — гомленду народу коса. Я знаю, що, якби в мене були сили на звичні балачки, я могла б віднайти зв'язки її клану зі своїм, поставивши лише кілька запитань.

— Я лише про те, що ви, матінко, не такі, як ми всі. Ви чимось відрізняєтеся. Тим, як говорите, і тим, що кажете.

Дівча має на увазі, що я розмовляю як освічена людина, тоді як більшість представників нашого народу не може написати власне ім'я. Я чула це вже багато разів — мовляв, я чорна, бідна й так само пригноблена, як і решта мого народу, проте не належу до нього; інколи це кажуть із захватом і повагою, та частіше мене так критикують. Я ніколи не зрозумію, чому ми отак зневажаємо одне одного, чому ми всі так боїмося, що хтось із нас стрибне вище за голову, попри те що біла людина з власної волі взялася пильнувати, аби цього ніколи не сталося. Що вже чорна жінка знає від самого народження, так це своє місце; їй не треба, щоб хтось їй про нього нагадував.

— Я шкільна вчителька, — пояснюю.

— *Nayibo* [16](#). — Феліса всміхається. Думка про жінку-вчителя веселить. — Мій учитель був чоловіком. У мене стандартні два класи освіти.

Із її сором'язливої усмішки я здогадуюся, що вона пишається цим досягненням. Їй пощастило провчитись у школі до дев'яти років, а отже, вона знає алфавіт, уміє писати прості слова й робити елементарні розрахунки. Більше вона не здобуде ніякої освіти.

Я гладжу дівчину по коліну, надто засмучена, щоб похвалити її так, як вона хоче, та змінюю тему.

— Чому ти їдеш до Йоганнесбурга?

— Батько малого працює в копальнях, але не шле грошей. Я хвилююся.

Я киваю їй не висловлюю своїх думок. Якщо вона його знайде, у нього, напевно, не буде для неї грошей і він не поїде додому піклуватися про неї й дитину. В гомлендах немає роботи для молодих чоловіків, а гірнича промисловість відриває їх від рідної культури, клану та звичаїв. Одинадцять місяців на рік вони живуть і дихають підземною темрявою; вона вміє просотуватися їм у душі. Свої скромні заробітки вони часто витрачають на те, щоб притлумити неспокій — приміром, на жінок, азартні ігри й алкоголь.

— А ви, матінко? Куди ви їдете?

— Брат надіслав мені листа про мою доньку. Цьогоріч вона живе з його сім'єю в Совето, поки не довчиться там. У містечку, певно, відбуваються якісь жахливі заворушення, бо він сказав, що вона в небезпеці. Я хочу її забрати.

Вона киває.

— Я чула, що те містечко — місце небезпечне й безбожне. Ходять чутки про шебіни, у яких люди незаконно напиваються, а ще — про танцювальні зали. Про азартні ігри та повій. Я навіть чула...

Я уриваю її, змінюючи тему, бо в мене вдосталь приводів непокоїтися й без докладної розповіді про аморальність Совето.

— Хочеш, потримаю дитину?

— Так, дякую, матінко.

Феліса вдячно приймає цю пропозицію й передає мені дитину, яка спить, а тоді виходить із фургона розім'яти ноги.

Минає ще одна година, і за проїзд платять іще двоє пасажирів. Хлопчик прокидається, і я повертаю його матері, щоб вона погодувала дитину. Мені треба до туалету, та не хочеться будити старого, який спить по другий бік від мене. Він зігнув худі руки й ноги, щоб займати якомога менше місця. Його грудна клітка розширюється та стискається, торкаючись мого передпліччя, а з його вуст вихоплюється сухий свист, подібний до шуму вітру в комишах. Щойно мені уривається терпець, він прокидається від власного хропіння.

— Перепрошую, *tat'omkhulu* [17](#), та мені треба пройти повз вас.

Він сунеться, пропускаючи мене, і знімає переді мною капелюха, тим часом як я виходжу з фургона.

Повз мене пролітають дві фури, здійнявши гравій і випустивши на мене хмару вихлопних газів. За ними їде пікап із човном на причепі — мабуть, прямує до Дурбана. До моря звідси кілометрів зі сто на схід, а всі добре знають, що білі з Йоганнесбурга щонайменше раз на рік їздять відпочивати на узбережжя Наталю. Три тижні своєї відпустки вони лежать на пляжах, плавають у теплому Індійському океані й виловлюють безкоштовну їжу, хоча можуть дозволити собі купувати її в крамницях. Не знаю, чому вони годинами лежать на осонні, намагаючись засмагнути, хоча колір нашої шкіри здається їм дуже неприємним.

Я ніколи в житті не бачила океану, тому мої уявлення про нього ґрунтуються на світлинах у книжках та газетах. Я ніколи не мешкала досить близько до моря, щоб просто так до нього їздити, а позаяк чорних не пускають ані на пляжі, ні у воду, їхати туди, мабуть, безглуздо. Плавати я не вмю, проте було б непогано забрести у воду по коліна й відчутти сіль із неї на своїй шкірі.

В одній газетній статті, яку я прочитала кілька років тому, розповідалося про трансваальські сім'ї, що під час відпустки ставлять собі намети в кемпінгах. Судячи з усього, їм це подобається, що багато говорить мені про білих людей. Лише ті, хто живе в нормальних будинках і кому не страшні стихії, бачать новизну в сні надворі, під захистом шматка тканини.

Я суну вздовж дороги до бензоколонки, до якої сто метрів; ліворуч від мене — бананова плантація, а праворуч тягнеться поле цукрової тростини. Цілорічні тропічні температури Наталю сприяють росту таких культур, які геть неможливо було б вирощувати в нас у Транскеї. Неспроста чорним під гомленди надали ті частини країни, де не росте нічого цінного.

Діставшись заправки, я огиною колонки, біля яких регулярно зупиняються й від'їздять машини.

— Вибач, синку, але де у вас туалети? — питаю я молодого працівника заправки, який чекає на решту від касира.

Він усміхається й витягає з-поміж зубів сірника.

— Ззаду, матінко, от лише вам до них не можна.

— Чому?

— Вони вже тиждень стоять поламані. Власник заправки не хоче витратитися на ремонт.

— Тоді куди ходите ви?

Він киває на поля за заправкою, а тоді перепрошує і йде.

Я не хочу сидіти навпочіпки в полях, де мене можуть побачити люди на машинах. Не виконуватиму роль дикунки, якої від нас очікують. Натомість я підійду до туалетів білих, постою в тіні біля таксофонів і подивлюсь. Із убиралень виходять двоє жінок, а тим часом у двері, човгаючи, проходить якась старенька. За нею простують іще двоє дівчат, а кілька хвилин по тому всі виходять разом. Настає затишшя. У мене судомить сечовий міхур. Тепер мені час бігти всередину; якщо я правильно розрахую час, мене ніхто не побачить.

Ледве я роблю крок до входу, за ріг завертають мати з донькою. Маленькій дівчинці на вигляд років шість-сім, і в неї кучеряве світле волосся, яке потрібно розчесати. Вона смоче великий палець, хоч і завелика для цієї звички, а її мати курить цигарку.

Я застигаю на порозі, вдаючи, ніби загубилася. Мій таз проймає різкий біль; я молюся, щоб не обмочитися.

— Мамо, ця чорна пані, часом, не йде до наших туалетів?

Дівчинка говорить, не виймаючи пальця з рота, і тому шепелявить.

— Ні, — відповідає мати, кидаючи цигарку на бетон і наступаючи на неї. — Їй не можна до нашої вбиральні, і вона це знає.

Жінка глипає на мене, піднявши брову.

Вони зникають у дверях, а маленька дівчинка озирається, воліючи пересвідчитися в тому, що я залишаюся надворі. Впевнившись, що я знаю своє місце, вона всміхається й махає мені вільною рукою. Я вимушено всміхаюсь і махаю у відповідь.

[16](#) Неймовірно (мова коса).

[17](#) Діду (мова коса).

Розділ п'ятий

Б'юті

16 червня 1976 року. Совето, Йоганнесбург, Південна Африка

Ще двадцять дві години, два автобуси й чотири пересадки на таксі — і я дістаюся Совето. Ми прибуваємо тоді, коли я провела в поїзді понад дві доби, майже не спавши. Всю мандрівку я була в тому самому одязі й не могла знайти, де помитися чи поміняти спідню білизну. Від мене смердить не лише власним тілом, а й потом численних пасажирів, що притискалися до мене в тісноті.

Коли ми звертаємо з траси, що веде з Йоганнесбурга, моя втома загострюється, обертаючись на цікавість. Я ніколи не була в Совето — тільки чула про нього в чужих оповідях — і дуже хочу побачити, чи виправдовує воно свою репутацію. На Олд-Потчестром-роуд ми проминаємо Барагванатську лікарню, яка стоїть ліворуч. Це одна з найбільших лікарень в Африці, що обслуговує чорне населення, хоча лікарі там, кажуть, лише білі. Не хотіла б я особисто дізнатися, як білий лікар дбає про життя чорної людини в такій країні. Цікаво, чи пересилує їхні упередження обітниця дбати про людське життя.

Коли лікарня щезає в нас за спинами, я намагаюсь як слід визирнути з вікна біля себе, та воно запітніло: надто вже багато людей у таксі на нього дихало. Я протираю на затуманеному склі рукавом кофти дірочку для огляду й дивуюся, побачивши море людей на вулиці. Мені казали, що Совето велике, але я й гадки не мала, що воно може бути аж таке здоровезне. До його розмірів мене мала підготувати логіка, а не почуті оповідки.

Йоганнесбург — величезне місто із сотнями тисяч білих людей, а що потрібніше білим людям від чорних, які трудилися б за них? Однак білим людям не треба, щоб ті самі чорні люди мешкали поряд із ними, загрожуючи їхньому способу життя. Так, власне, й постало містечко Совето. Доволі близько до міста, щоб робітники могли туди їздити, проте досить далеко, щоб білому не випадало нюхати сморід чорного.

А зі зростанням попиту на працю (тим часом як у наших селах зникають чоловіки, що рушають до міста шукати роботу) зростає й Совето.

Я ще ніколи не бачила так рясно до себе подібних, як тут. На вулиці повно таксі, машин, автобусів та пішоходів, і в усіх людей чорні обличчя. Серед хаосу машин, що намагаються проїхати вулицею, трапляються вози з віслюками й велосипедисти, напівмертві від голоду пси й худоба на вільному випасі. Поряд із нами їде пікап, повний кліток із курями. Біля них нюхає вранішнє повітря одна свиня без прив'язі.

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.

На жаль, цей розділ недоступний у безкоштовному уривку.

На жаль, цей розділ недоступний у безкоштовному уривку.